

Aafrika armee müütide ja tegelikkuse vahel

Võideldes maailmasõdades, võideldes Prantsusmaa eest

Daniel Rodrigues

Nagu teised koloniaalriigid, rakendas ka Prantsusmaa kolooniate põliselanikke oma sealse võimu kehtestamiseks ja tugevdamiseks ning sõdades teiste kohalike rahvaste või ka Euroopa rivaalide vastu ülemeremaades. Edaspidi, eriti aga suurte sõdade ajal, muutusid põliselanike üksused kasulikuks ka väljaspool koloniaalpoliitikat.

Niinimetatud Aafrika armee (*Armée d'Afrique*) ei olnud laiemas tähenduses – vastupidiselt sellele, millele tema nimi justkui osutaks – aafriklastest sõdurite armee. See institutsionaliseerimata nimetus osutab Prantsuse armee erilistele üksustele, mis pärinesid eranditult Pariisi valitsuse all olevatest Põhja-Aafrika piirkondadest. Alljärgnevas artiklis on vaadeldud Aafrika armee rolli maailmasõdade ajal alates kuulsast Prantsuse Võõrleegionist kuni suaavide (*zouaves*), *goumier*'de, spaahide (*spahis*) ja *tirailleur*'ideni ning nende rügementidega seotud müüte. Millised sündmused tegid nad tähtsaks Prantsusmaa sõjaajaloole ja sõjalisele traditsioonile? Kuidas tunnustati nende panust sõjalistesse jõupingutustesse? Kas neil on Prantsusmaa postkoloniaalses sõjaväestruktuuris tänini oma koht?

Vastamaks nendele küsimustele kirjeldatakse artiklis nende rügementide struktuuri, vaadeldakse mõnd kampaaniat ja lahingut, kus nad osalesid, ning uuritakse, kuidas on nende panust kajastatud Prantsuse avalikkuses.

Sissejuhatus

Prantsusmaa oli koloniaalvõim mõlema maailmasõja ajal. Koloniaalimpeeriumina pidi ta üles ehitama tugeva armee, mis taganuks nii emamaa kui ka ülemerevalduste kaitse.

Nagu Euroopa rivaalid, otsustasid ka Prantsuse võimud formeerida kolooniates põliselanikest sõjaväeüksusi. Selle otsuse taga olid paljuski praktilised kaalutlused. Põliselanike kasutamine on tavaliselt odavam ja nad on vähem vastuvõtlikud kohalikele haigustele, nad tunnevad kohalikke olusid ning rakendavad sõjapidamisviise, mis sobivad paremini tegevuskeskkonnaga. Väejuhatus aga pidi jääma Prantsuse ohvitseride kätte. Need üksused moodustati esialgu selleks, et toetada rahu ja korra tagamist Prantsuse võimu all oleval territooriumil, kaitsta seda sisemise ja välisagressiooni vastu ning loomulikult ka selleks, et rakendada neid sõdades väljaspool kolooniat.

Prantsusmaa koloniaalvalduste eripalgelisuse tõttu seisis Prantsuse armee ees suur valik võimalusi Aafrikast Indo-Hiinani. Nende hulgas omandasid erilise tähtsuse Põhja-Aafrika valdused, peamiselt nende geograafilise läheduse tõttu.

Prantsuse armee koloniaalüksusi vaadeldes nähtub, et niinimetatud Aafrika armee (*Armée d'Afrique*) mängis nende seas tähtsat osa kuni selle laialisaatamiseni 1962. aastal pärast Alžeeria sõja lõppu. Lähemal analüüsil ilmneb kaks huvitavat nähtust. Esiteks, hoolimata oma nimest ei olnud Aafrika armee mitte Saharast lõuna poole jäävate Prantsuse valduste mustanahalistest sõduritest formeeritud üksus, vaid armee, kuhu kuulusid korraga eurooplased ja põhja-aafriklased. Teiseks, see ei olnud ei armee ega ka mitte üks üksus. See koosnes hulgast üksustest, igaüks neist eri tunnuste ja päritoluga. Kuigi kõige tuntumaks jääb Prantsuse Võõrleegion oma legendaarsuse ja prestiižse auraga, olid nende üksuste seas teiste kõrval ka suuaavid, *goumier*'d, spaahid ja *tirailleur*'id, kellest tuleb lähemalt juttu.

Aafrika armee üksused

Nagu nimetatud, moodustas Aafrika armee hulk eri taustaga üksusi. Veel enam, see nimetus käib üksuste kohta, mis värvati ja/või dislotseerusid Põhja-Aafrikas, olid nad siis värvatud põliselanike seast (spaahid, *goumier*'d ja *tirailleur*'id), Prantsuse kolonistide seast (suaavid ja Aafrika *chasseur*'id, *chasseurs d'Afrique*) või olid nad välismaa vabatahtlikud (Prantsuse Võõrleegion, *Légion Étrangère*). Selle „armee“ ajalugu kulges astmelt astmele. Esimesed üksused, mis formeeriti Alžeeria vallutamise esimestel aastatel 1830–1831, olid suaavid ja Aafrika *chasseur*'id. Alguses koosnesid need Alžeeria sõduritest, kuid peagi vahetasid nad välja Prantsuse vabatahtlikud. Sel ajal asutati ka võõrleegion, täpsemalt 1831. aastal, ja selle kuulsaks tugipunktiks sai Sidi Bel Abbès. Alates 1835. aastast värvati jalaväekompaniidesse kohalikke abiteenistuslasi (nn *turcos*), kes 1841. aastal said nimetuseks *tirailleurs*. Sama mudelit kasutati ka teistes Prantsuse koloniaalimpeeriumi valdustes, nagu Senegalis (alates 1879. aastast), Tongkingis (Põhja-Vietnam, samuti alates 1879. aastast) ja Madagaskaril (1895). 1841. aastal moodustati esimesed spaahide üksused, mis asendati 1891. aastal *méhariste*'ide kompaniidega.

Värbamiseetodit muudeti 1895. aastal, kui alates 1844. aastast tegutsenud Araabia büroo (*Bureaux arabes*) asendati põliselanike ja Sahara asjade asutuse ohvitseridega, kes hakkasid valitsema sõjaväevõimu all olevaid alasid. 1908. aastal moodustas kindral Lyautey¹ territooriumi stabiliseerimiseks veel ühe üksuse, Maroko *goumier*'d. 1912. aastal kehtestati Alžeerias üldine sõjaväeteenistuskohustus, kuigi valikuliselt. Esialgult kutsuti sõjaväkke ainult 5% Alžeeria kutsealustest.

¹ Hubert Lyautey (1854–1934), diviisikindral (sai 1921 Prantsusmaa marssali tiitli). Teenis Põhja-Aafrikas, Indo-Hiinas ja Madagaskaril. 1907–1912 Prantsuse Maroko sõjakuberner. Pärast Fèsi lepingu sõlmimist, millega Marokost sai Prantsusmaa protektoraat, oli 1912–1925 Prantsusmaa peaesindaja Marokos (*résident général de France au Maroc*). (Tlk.)

Võõrleegion

Prantsuse Võõrleegioni asutas kuningas Louis Philippe² 10. märtsil 1831 Prantsuse kuningriigi välismaalaste rügementidest. Värvatavate hulgas olid Bourbonide dünastia äsja laiali saadetud Šveitsi ja Saksa rügementide sõdurid. Kuninglik korraldus uue rügemendi asutamise kohta sätestas, et värvatud välismaalased võivad teenida ainult väljaspool Prantsusmaad. Alates 1830. aastast Alžeeriat okupeerinud Prantsusmaa ekspeditsiooni-vägi vajas täiendust ning selleks siirdi leegion üksuste kaupa meritsi Touloni sadamast Alžeeriasse.

19. sajandil rakendati võõrleegioni ennekõike Aafrika armee osana Prantsuse koloniaalvalduste kaitsmiseks ja laiendamiseks, kuid see võitles ka peaaegu kõigis Prantsusmaa sõdades, sealhulgas Preisi-Prantsuse sõda, I maailmasõda ja II maailmasõda. Võõrleegion on jäänud Prantsuse armee ja Prantsuse mereväe meretranspordi kaitse tähtsaks osaks ning on üle elanud kolm vabariiki, Teise Keisririigi, kaks maailmasõda, üldisel sõjaväeteenistuskohustusel põhineva massiarmee tõusu ja languse, Prantsuse koloniaalimpeeriumi lagunemise ja võõrleegioni tugipunkti, Alžeeria kaotuse.

I maailmasõjas võitles võõrleegion läänerinde paljudes otsustavates lahingutes. II maailmasõjas oli tema osatähtsus väiksem kui I maailmasõjas, kuid ta osales siiski Norra, Süüria ja Põhja-Aafrika kampaaniates.

II maailmasõja alguses koosnes Prantsuse Võõrleegion kuuest võõrleegioni jalaväe- (*Régiments Étrangers d'Infanterie*) ja kahest võõrleegioni ratsarügemendist (*Régiments Étrangers de Cavalerie*), mis paiknesid Põhja-Aafrikas, Süürias ja Tongkingis (Põhja-Vietnam). Kõik need rügemendid olid ühtaegu nii lahinguüksused kui ka tuumikuksused, kuhu värvati uued nekrutid ja kus nad välja õpetati.

- **Võõrleegioni jalaväerügemendid:**
 1. rügement – Sidi Bel Abbès (Alžeeria)
 2. rügement – Meknès (Maroko)

² Louis Philippe (1773–1850), Prantsusmaa kuningas Orléansi dünastiast. Tuli võimule pärast viimase Bourboni Charles X kukutamist 1830. a juulirevolutsiooniga. Loobus troonist 1848. a revolutsiooni ajal, misjärel Prantsusmaal kuulutati välja Teine Vabariik. (*Tlk.*)

3. rügement – Fès (Maroko)
 4. rügement – Marrakech (Maroko)
 5. rügement – Vietri (Viêt Trì, Tongking)
 6. rügement – Baalbek (Ba'labakk, Süüria)
- **Võõrleegioni ratsaväerügemendid:**
1. rügement – Sousse (Tuneesia)
 2. rügement – Midelt (Maroko)

Võõrleegioni tugevdati vahetult pärast Wehrmachi invasiooni Prantsusmaale 1940. aastal, kui üksusega liitus suur hulk vabatahtlikke.

Suaavid

Suaavideks nimetati Prantsuse armee kergejalaväerügementide üht tüüpi, mis eksisteeris aastatel 1830–1962 ja oli seotud teenistusega Põhja-Aafrikas; mõned suaavide eeskujul formeeritud üksused tegutsesid ka teistes maades. Suaavid koos Alžeeria põliselanikest moodustatud üksustega *Tirailleurs Algeriens* olid Prantsuse armee enim autasustatud üksuste seas.

1830. aastal oli plaanis, et suaavidest saab vabatahtlik rügement, mille liikmed värvati Alžeerias berberi zwawa hõimurühma liikmete seast – siit ka prantsuse termin *zouave* –, kes olid saanud tuntuks heade sõduritena Osmani impeeriumi kohalike valitsejate teenistuses võideldes. Rügement pidi koosnema 1600-st zwawa berberist ning Prantsuse allohvitseridest ja ohvitseridest. Augustis ja septembris värvati 500 zwawat, kuid loodetud 1600 mehe kokkusaamiseks otsustati, et värvatavate hulka tuleb kaasata ka teiste rahvaste liikmeid. Nii oli esimene suaavi rügement segu berberi, arabia ja euroopa päritolu ning mustanahalistest vabatahtlikest. 12 aastat hiljem hakati suaave värbama eranditult eurooplaste seast ja see poliitika jätkus – välja arvatud II maailmasõja aeg – kuni nende rügementide lõpliku laialisaatamiseni pärast Alžeeria iseseisvumist.

Aafrika *chasseur*'id

Chasseurs d'Afrique (sõna-sõnalt Aafrika kütid) oli *chasseur*'ide kerge ratsaväekorpus Prantsuse Aafrika armees. Selle esimesed üksused formeeriti 1830. aastatel Alžeerias dislotseerunud Prantsuse regulaarmee

ratsaväeüksustest ning II maailmasõja ajaks oli neid viis rügementi. Suurema osa oma ajaloo vältel värvati nad kas vabatahtlike hulgast Prantsusmaal või Prantsuse asunike seast Põhja-Aafrikas. Viimased sooritasid *chasseur*'idena oma sõjaväeteenistuse.

Peale arvukate Põhja-Aafrika kampaaniate sõdisid need kirevad rügemendid ka Krimmi sõjas, Preisi-Prantsuse sõjas ja Indo-Hiina sõdades, osalesid 1860. aastatel Prantsuse invasioonis Mehhikosse ning võitlesid mõlemas maailmasõjas.

Spaahid

Spaahideks nimetati Prantsuse armee kergejalaväerügemente, mis värvati peaaesjalikult Alžeeria, Tuneesia ja Maroko põliselanike seast.

Enne 1914. aastat oli Prantsuse armees neli spaahide rügementi, kolm Alžeerias ja üks Tuneesias. Ratsa võitleva ratsaväe ajastul³ moodustasid spaahid enamiku Prantsuse ohvitseride juhitud araabia ja berberi üksustest. Spaahide seas aga teenis alati ka teatud hulk Prantsuse vabatahtlikke: umbes 20% alamväelastest olid prantslased, ülejäänud araablased ja berberid. Näiteks tuntud Prantsuse lüürik Raymond Asso teenis aastatel 1916–1919 spaahina. Samas oli kindlaksmääratud arv ohvitseriametikohti kuni kapteni auastmeni reserveeritud islamiusulistele ohvitseridele. Allohvitserideks olid nii prantslased kui ka muhameedlased.

Erinevalt Põhja-Aafrika *tirailleur*'ide (jalaväe-) üksusest värvati spaahi ratsaväelased „suurtest telkidest“ – nad olid araabia ja berberi kogukondade kõrgemate kihtide liikmed. See algas juba spaahide korpuse asutamise ajal 1833–1834, kui kolonel Guillaume Stanislas Marey-Monge nõudis, et iga üksusse astuja tuleks oma hobusega. Kui spaahide üksused II maailmasõja ajal mehhaniseeriti, kasvas nendes prantslastest sõdurite osakaal.

³ Osa ratsaväeüksusi liikus ratsa, kuid võitles jalaväelastena. Ratsa võitlemine eeldas paremat ettevalmistust, selleks eraldi väljaõpetatud hobuseid ja spetsiaalset relvastust. Ratsa võitlevad ratsaväelased värvati enamasti kas ratsutava eluviisiga (ränd)rahvaste seast või kuulusid nad ühiskonna kõrgematesse klassidesse, kellele ratsutamisoskus oli osa kasvatusesest. (*Tlk.*)

Spaahide osalemine II maailmasõja vabastamislahingutes:

1941	Eritreas ja Süürias
1942	Liibüas ja Tuneesias
1942–1943	Tuneesias
1943	Korsikal
1943–1944	Itaalias
1944–1945	Prantsusmaal
1945	Saksamaal

Méhariste'id

Prantsuse armee moodustas 1902. aastal Saharas *méhariste*'ide (kaameliratsaväe) kompaniide korpuse (*Compagnies Méharistes Sahariennes*), mis oli Aafrika armee osa ja vahetas välja seni Prantsuse koloniaalvalduste kõrbepiiridel patrullinud regulaarüksused: Alžeeria spaahid ja *tirailleur*'id. Kaameliratsaväelased värvati algselt enamjaolt šaamba (pr *châamba*) nomaadihõimu liikmete seast ja neid juhtisid Prantsusmaa põliselanike asjade büroo (*Affaires Indigènes*) ohvitserid. Igas kaameliratsaväe kompaniis oli kuus ohvitseri, 36 Prantsuse allohvitseri ja võitlejat ning 300 šaambat. Kompaniide tugipunktid olid Alžeeria kõrbepiiridel Tabalbalas läänes, Fort Polignacis (tänapäeval Fort Flatters) idas ja Tamanrassetis lõunas ning tähtsamates karavaniteede sõlmpunktides Adraris ja Ouarglas.

Tirailleur'id

Napoleoni ajastul olid *tirailleur*'id üks liik kergejalaväelasi, kes olid välja õpetatud tulevahetuseks armee põhikolonnide ees. Hiljem kasutati Prantsuse armees nimetust *tirailleurs* (eesti keeles ~laskurid) jalaväelaste kohta, kes värvati 19. ja 20. sajandil Prantsuse koloniaalvaldustes või ka emamaa üksuste jaoks teenistuseks kergejalaväena.

Esimene Prantsuse Põhja-Aafrikas rakendatud *tirailleur*'ide üksus oli Prantsuse kergejalaväepataljon – Vincennes'i 1. *tirailleur*'ide pataljon, mis maabus Alžeerias 1840. aastate alguses. Selle üksuse nimeks sai peagi *Chasseurs d'Orleans*, kuid *tirailleur*'ide nimetus anti uutele põliselanikest

formeeritud Alžeeria jalaväerügementidele, mille liikmed värvati araabia ja berberi kogukondadest.

Alžeeria *tirailleur*'id teenisid hiljem Krimmi sõjas (1853–1856), 1859. aastal Itaalia iseseisvussõjas, osalesid Prantsuse invasioonis Mehhikosse (1861–1867) ja Preisi-Prantsuse sõjas (1870–1871), nagu ka Prantsusmaa koloniaalsõdades Tuneesias, Indo-Hiinas, Marokos, Madagaskaril ja Alžeerias endas. Krimmi sõja ajal said Alžeeria *tirailleur*'id hüüdnimeks *turcos* („türklased“), mille all neid tunti järgmised sada aastat. Väidetavalt sündis nimetus Alžeeria üksuste sarnasusest koos Prantsuse ja Briti vägedega Sevastopolit piiranud Türgi üksuste sõduritega.

1841. aastal pataljonidena formeeritud Alžeeria jalavägi (*tirailleurs indigenes*) koondati 1855. a 10. oktoobri korraldusega kolmeks Alžeeria *tirailleur*'ide rügemendiks. Rügementide arv kõikus järgmise saja aasta jooksul siia-sinna, kuni 1960. aastate alguses oli Prantsuse armeesse jäänud kaheksa rügementi ja mõned üksikpataljonid.

1884. aastal formeeriti Tuneesias 4. *tirailleur*'ide rügement. Kui välja arvata pisikesed vormi ja eraldusmärkide erinevused (allüksuste numbrid olid numbri „4“ kordajad, lisaks helesinised pikk-kuued (*tombeau*) või valetaskud nende suaavi frentšidel), nägid Tuneesia *tirailleur*'id välja samasugused nagu nende Alžeeria võitluskaaslased. Alles 1921. aastal otsustas Prantsuse valitsus nad ametlikult ümber nimetada Tuneesia *tirailleur*'ide rügementideks.

I maailmasõja ajal, 1914. aastal, formeeriti 1. Maroko *tirailleur*'ide rügement. Prantsuse ülemvõimu lõpuks Marokos 1956. aastal oli seal ravis veel kuus *tirailleur*'ide rügementi.

Islamiusulisi *tirailleur*'e värvati enamasti vabatahtlike seast, kuid 1913. aastal kehtestati Alžeerias valikuline sundajateenistus, mis kehtis kuni Prantsuse võimu lõpuni Põhja-Aafrikas. II maailmasõja lõpuks, kui osa *tirailleur*'ide üksusi mehhaniseeriti, tõusis nii emamaalt tulnud prantslaste kui ka nn *pie-d-noir*-asunike (kohapeal sündinud prantslaste jt eurooplaste) osakaal *tirailleur*'ide üksustes põhja-aafriklaste (magriblaste) suhtes umbes 30%-ni.

Goumier'd

Maroko *goumier*'d (prantsuse keeles *les goumiers Marocains*) olid põliselanikest sõdurid, kes aastatel 1908–1956 teenisid Aafrikas Prantsuse armeele allutatud abiüksustes. Kuigi nad allusid nominaalselt Maroko sultanile, teenisid nad Prantsuse ohvitseride juhtimise all.

Neid rakendati laialdaselt alates Prantsuse okupatsiooni algusest Marokos 1908. aastal kuni 1930. aastate alguseni – esialgu irregulaarsete hõimuüksuste ja hiljem regulaarsete väekontingentidena. Aastatel 1943–1945, II maailmasõja ajal, teenisid nad Itaalias ja Prantsusmaal. Sel ajal moodustati neli Maroko tabori lahingugruppi (GTM), igäüks koosnes kolmest kolme või nelja goumi (kompanii) suuruselt taborist (pataljonist).

Aafrika armee I maailmasõjas

Alžeerias mobiliseeriti 1914. aastal 8,5% rahvastikust, 172 000 islamiusulist meest, kellest 85 000 olid vabatahtlikud. Nendele lisaks kutsuti Põhja-Aafrikas sõjaväkke 93 000 prantslast ja 39 000 tuneeslast ning mobiliseeriti 14 000 marokolast, kellest kolmveerand rakendati läänerindel või Balkanil. Marokos värbasid sultan Jussuf (Moulay Youssef) ja tema ülemjuhataja hõimude seast nii abiüksusi kui ka väekontingente, mis lubas kindral Lyautey'l saata emamaale 37 pataljoni.

Tervikuna kandsid Põhja-Aafrika sõdurid suuri kaotusi. Vilunud laskurid, kelle üksused kandsid 1914. aasta lahingutes ränki kaotusi, asendati ilma kogemusteta nekrutitega, kellest mõned sattusid rindel paanikasse ja keeldusid käsku täitmast. Väejuhatus pidi mõnikord rakendama erakorralisi meetmeid, nagu näiteks ühe Tuneesia kompanii detsimeerimine⁴ 1914. aasta detsembris.

Alates 1915. aasta kevadest muudeti need viletsad üksused löögiüksusteks, mis olid võimelised kasutama moodsaid relvi ja lahingus initsiatiivi haarama. Maroko *tirailleur*'id (laskurid) paistsid silma 1916. aasta

⁴ Detsimeerimine – juba antiikajal tuntud sõjaväeline karistus, mis seisneb allumatust või argust üles näidanud üksuse iga kümnennda liikme hukkamises. (*Tlk.*)

mais Fort Douaumonti tagasivallutamisel.⁵ 1918. aastal osales Maroko laskurite 1. brigaad, mida oli tugevdatud kahe spaahide eskadroniga, kindralfeldmarssal August von Mackenseni kagurinde väejuhatuse vangistamises Uskubis (tänapäeval Skopje).

1914. aastal võitles läänerindel kümme koloniaalpataljoni, 1918. aastal aga juba 42, lisaks 23 Balkani rindel. Põhja-Aafrika prantslased kaotasid langenute ja surnutena 12 000 – 20 000 meest, samal ajal kui põhja-aafrikalased langenute ja teadmata kadunutena 36 000 meest, nende hulgas 9800 tuneeslast ja 25 000 alžeerlast. Saksa sõjavangi langenud põhja-aafrikalased koondati Zossenisse, kuid nad suutsid Saksa propagandale vastu panna.⁶ Siiski otsustas umbes 5–8% neist astuda Osmani impeeriumi sõjaväkke.

1917. aastal *tirailleur*'ide rügementides vastuhakke ei olnud. Nad võtsid osa kõigist operatsioonidest ning autasustatute arvu poolest järgnesid nad merejalaväe tankirügemendile⁷ ja võorleegioni 2. rügemendile. 4. *tirailleur*'ide rügemendi lippudele on kinnitatud Auleegioni orden, märkimaks, et nende kaotused olid suuremad kui teistel jalaväeüksustel.

Põhja-aafrikalased olid õnnelikud vastuvõtu üle, mis neile sai osaks Prantsuse tsiviiliskute poolt, ja säilitasid oma mulje neid avasüli vastu võtvast ja ühtsest Prantsusmaast. Sõjaväest sai enesele teadmata kabiilide, araablase, Aafrika mustade ja indohiinlaste sulatustiigel. Sõjaväelisest institutsioonist sai niiviisi lõimumismudel edasiseks evolutsiooniks. Kuid kuigi kolooniate põliselanikud olid sõjaväega hästi lõimitud, ei käsitatud neid prantslastega võrdsetena. See oli põhjuseks, miks Clemenceau⁸ garanteeris sõduritele ja veteranidele eelised, kaotas teatud maksud ja suurendas islamiusuliste rahvaesindajate arvu. 1927. aastal tühistati põliselanike koodeks.

⁵ Fort Douaumont, üks Verduni kindluse fortidest, langes 1916. aastal Verduni lahingu alguses peaaegu ilma vastupanuta sakslaste kätte. Fordi vallutajaid kapteneid Cordt von Brandist ja Hans-Joachim Haupti autasustati ordeniga *Pour le Mérite* ning fordid vallutamiseks löi Saksa sõjapropaganda kangelasloo. Prantslased tegid esimese katse fordid tagasivallutamiseks mais, kuid see õnnestus alles oktoobris suurte kaotuste hinnaga. (Tlk.)

⁶ Zossen (u 50 km Berliinist lõunas) asus I maailmasõja ajal nn Poolkuulaager. See oli sõjavangilaager, kus peeti kinni araablasi ning islamiusulisi indiaalasi ja aafriklasti, kes olid Briti või Prantsuse armeest Saksa sõjavangi langenud. (Tlk.)

⁷ Prantsuse keeles *régiment d'infanterie chars de marine*. (Tlk.)

⁸ Georges Clemenceau (1841–1929) oli 1917–1920 Prantsusmaa pea- ja sõjaminister. (Tlk.)

Aafrika armee II maailmasõjas

Juba 1939. aasta septembris mobiliseeris Aafrika armee kaks Maroko diviisi ja 12 Aafrika jalaväediviisi Aafrikas ning lisaks seitse Põhja-Aafrika jalaväediviisi Prantsusmaal, kokku 73 000 prantslast ja 176 000 islamiusulist. Prantsuse sõjaväe 400 000 mehest Põhja-Aafrikas rakendati 17 000 Prantsusmaal või Levandis. Kaotati 5400 magriblasest ning 2700 eurooplasest sõdurit ja ohvitseri. Teisisõnu, vastupanuvõime Põhja-Aafrikas oli tugevasti kahanenud ja võimalus võitlust Prantsuse Põhja-Aafrikas jätkata oli küsitav. Aafrika armeel oli vähe tanke ja lennukeid ning tanki- ja õhutorjelervi, samuti oli neil vananenud varustus. 1939. aastal formeeriti kümme koloniaal-jalaväediviisi (*division d'infanterie coloniale*, DIC) ning 1943. aasta novembris oli eri sõjatandritel rakendatud 80 000 aafriklast, kellest langes 17 500.

Pärast Prantsusmaa lüüasaamist 1940. aastal nimetati kindral Weygand⁹ Prantsuse Põhja-Aafrika kindralkuberneriks ja sealsete vägede ülemjuhatajaks. Saladuskatte all tegeles ta kättemaksu ettevalmistamisega sakslastele, tõstis üksuste võitlusvaimu ja viis paralleelselt läbi kaks kombineeritud aktsiooni:

- 1) pidas ametlikke läbirääkimisi Itaalia vaherahukomisjoniga sõjalise jõu suurendamiseks 100 000 mehest 135 000-ni;
- 2) varjas saladuskatte all sõjamaterjali ning sõjaväespetsialiste ja tööjõudu (35 000 asendusteenistajat ja töelist), valmistas salaja ette mobilisatsiooni, tegi takistusi kontrollkomisjonide järelevalve-reididele ning lõpuks oli vastu admiral Darlani¹⁰ ja Wehrmachi vahel kokku lepitud Pariisi protokollile.

⁹ Maxime Weygand (1867–1965), 1918 oli Antandi liitlasvägede staabiülem Prantsusmaal. Armeekindral. 1939–1940 ülemjuhataja Süürias ning 1940 järgemööda liitlasvägede ülemjuhataja Prantsusmaal, maaväe ülemjuhataja ja relvajõudude ülemjuhataja ning Vichy valitsuse sõjaminister. 1942–1945 Saksamaal sõjavangis. Eesti Vabadusrist I/1 (1925). (*Tlk.*)

¹⁰ François Darlan (1881–1942), 1937 Prantsuse mereväe staabiülem, 1939 mereväe ülemjuhataja, laevastikuadmiral. 1941–1942 Vichy valitsuse peaminister, ühtlasi välis-, sise- ja sõjaminister. Rääkis läbi nn Pariisi protokollid, millega Wehrmacht sai õiguse kasutada Prantsuse sõjalisi objekte Süürias, Tuneesias ja Lääne-Aafrikas ning Prantsusmaa sai teatud leevendusi okupatsioonipoliitikas. Langes atentaadi ohvriks. (*Tlk.*)

Lõpuks tagandati Weygand 1941. aasta novembris sakslaste nõudmisel ja tema järeltulijaks ülemjuhataja ametikohal sai kindral Juin¹¹, kes jätkas Weygandi tööd Aafrika armee uuendamisel; muu hulgas töötas ta ümber Tuneesia kaitsmise plaani. Üllatatuna ameeriklaste dessandist 8. novembril 1942. aastal veenis ta admiral Darlani, kes oli parajasti Alžeerias, andma Marokos ja Alžeerias paiknevatele vägedele käsk sõlmida relvarahu. Tuleb silmas pidada, et vältimaks Saksamaa poolt okupeerimata Prantsuse territooriumi okupeerimist, pidid Prantsuse väed Prantsuse Põhja-Aafrikas hakkama vastu igale sissetungijale. Hoiatati ainult käputäit salanõu osalisi (viis meest).

9. novembril määrati kindral Giraud¹² ülemjuhatajaks ning koos kindral Juiniga valmistasid nad ette sissetungi Tuneesiasse, kus sakslased olid maabumas. Mobiliseeriti 240 000 meest (16% Alžeeria prantslasi, 2% islamiusulisi). Samal ajal andis ta juhtnöörid kindral Aubert Frère'ile Armee Vastupanuorganisatsiooni (*Organisation de Résistance de l'Armée*, ORA) moodustamiseks Prantsusmaa emamaal. Võtnud kontakti Tuneesias asuvate vägede juhataja kindral Barré¹³ ja Tuneesia piiril seisvate Briti vägede juhataja kindral Kenneth Andersoniga, koostas ta koos kindral George Marshalliga plaani „Anfa“, mille eesmärgiks oli taasrelvastada kaheksa jalaväe- ja kolm soomusdiviisi, neli armeekorpuse juhatust ja armee ülemjuhatus ning 1000 sõjalennuki tarnimine ameeriklastelt. Esimene relvasaadetis saabus Alžiiri 13. aprillil. Plaani „Anfa“ katkes 1943. aasta novembris poliitilistel põhjustel ja spetsialistide nappuse tõttu; selle mahtu kahandati kaheksalt viiele jalaväediviisile.

¹¹ Alphonse Juin (1888–1967), armeekindral, sai 1952. aastal Prantsusmaa marssali tiitli. 1939 Põhja-Aafrika sõjatandri staabiülem, 1940 Saksa sõjavangis, 1941–1942 Prantsuse vägede ülemjuhataja Marokos, 1942–1943 ülemjuhataja Põhja-Aafrikas, 1943–1944 ekspeditsioonikorpuse juhataja Itaalias. 1952–1953 oli Prantsusmaa sõjavägede staabiülem (*Chef d'État-Major combiné des forces armées*), 1951–1953 NATO maavägede ülemjuhataja Kesk-Euroopas. (Tlk.)

¹² Henri Giraud (1879–1949), armeekindral. 1939–1940 7. armee, 1940 9. armee ülemjuhataja, 1940–1942 Saksamaal sõjavangis. 1942–1943 ülemjuhataja Põhja-Aafrikas, 1943–1944 ülemjuhataja Põhja- ja Lääne-Aafrikas, juunist oktoobrini 1943 Prantsusmaa Vabastamise Rahvuskomitee kaasesimees. 1943–1944 Prantsuse sõjavägede ülemjuhataja. (Tlk.)

¹³ Georges Barré (1886–1970), kindralleitnant. 1940 7. Põhja-Aafrika diviisi ülem, 1940–1942 19. sõjaväeringkonna staabiülem, 1942–1943 ülemjuhataja Tuneesias. 1943–1945 juhtide reservis, 1945 läks erru. (Tlk.)

Ilma USA toetuse ja kindral Charles de Gaulle'i teadmata korraldas Giraud 1943. aasta septembris Korsika vabastamise, enne kui de Gaulle ta 1943. aasta novembris Prantsusmaa Vabastamise Rahvuskomitee (*Comité français de Libération nationale*) kaasesimehe kohalt kõrvale tõrjus.

Tuneesia kampaania 1942–1943

1942. aasta lõpuni pidid Prantsuse üksused vastu seisma enamikule Saksa ja Itaalia jõududele Tuneesias, sest Briti V korpuse pealetungikitse Bizerte ja Tunise suunal oli täielikult nurjunud. 1943. aasta veebruaris astus võitlusse seni Hispaania Marokos paiknenud USA II korpus, kuid pidi vastu võtma Liibüast oma Aafrika korpusega just kohale jõudnud Erwin Rommeli pealetungi koguraskuse. Tagajärg oli ameeriklastele katastroofiline – tuleristsetena pidid nad läbi tegema korratu taganemise nagu prantslased 1940. aasta mais ja juunis. Jälle pidi Constantine'i diviisi ülem kindral Welvert¹⁴ osa löögist enda peale võtma ja seda leevendama. Kuid vaevu oli Rommel suutnud ühineda kindral Hans-Jürgen von Arnimi vägedega, mis kaitsesid Põhja-Tuneesiat, kui teda ründas Bernard Montgomery Briti 8. armee ning ka Põhja-Tuneesias paiknenud Briti ja USA üksused, kes olid jõudu kogunud ja saavutanud õhuülevõimu. Kindral Harold Alexanderile allusid nüüd 1. ja 8. armee.

1943. aasta mai alguses käivitas Alexander oma suurpealetungi Tuneesiale, mis lõppes Saksa-Itaalia vägede kapituleerumise ja 230 000 mehe vangilangemisega. Pärast seda, kui väekoondis L (Leclerc,¹⁵ 2500 meest) oli ületanud Marethi liini, osales suurpealetungis ka XIX Prantsuse korpus, mis oli kasvanud 80 000-meheliseks. Võit Tunise all oli magus kättemaks löödud armee jaoks, kes oli olnud kõigest ilma jäetud ja pealegi

¹⁴ Marie-Joseph-Edmond Welvert (1884–1943), kindralmajor. 1940 1. soomusdiviisi ülem ja Ageni alldiviisi ülem. 1940–1942 Constantine'i territoriaaldiviisi, 1942–1943 Constantine'i marsidiviisi (3. Alžeeria jalaväediviisi) ülem. Sai surma, kui tema auto sõitis tankimiinile. (*Tlk.*)

¹⁵ Marssal Leclerc – õieti Philippe Leclerc de Hauteclocque (1902–1947), 1942 brigaadikindral, 1943 kindralmajor, 1945 kindralleitnant, sai 1952 postuumselt Prantsusmaa marssali tiitli. Prantsuse sõjakangelasi II maailmasõjas. Charles de Gaulle nimetas ta 1940. aastal Vaba Prantsusmaa Kameruni sõjakuberneriks, 1940–1941 oli ta Prantsuse vägede ülem Tšaadis ja 1941–1942 juhataja Ekvatoriaal-Aafrikas. 1943 2. Vaba Prantsusmaa diviisi, 1943–1945 2. soomusdiviisi ülem, mis osales Pariisi vabastamisel. Hukkus lennuõnnetusel. (*Tlk.*)

kahtlusalune kollaboratsioonis. Tema kaotused olid sama suured kui brittidel – 4500 meest.

Itaalia kampaania 1943–1944

19. novembril 1943 maabusid Itaalias kaks Prantsuse diviisi, 2. Maroko jalaväediviis (Meknèsi diviis) ja 3. Aafrika jalaväediviis. Esimene saadeti viivitamatult lahingusse ning hõivas Pantano ja Monte Casale mäed umbes 120 km Napolist põhja pool Isernia lähedal. 1944. aasta 3. jaanuaril saatis kindral Juin lahingusse ka 3. Aafrika jalaväediviisi, mis 25. jaanuaril alustas Belvedere vallutamist. Raske lahing kestis 1. veebruarini, kuid liitlased ei suutnud seda võitu edasi arendada.

1944. aasta 11. veebruaril saabus Itaaliasse 4. Maroko mägikütidiviis (endine Marrakechis formeeritud 3. Maroko diviis) koos kolme tabori lahingugrupiga. Diviis saadeti Garigliano sillapea suunas Garigliano jõe põhjakaldal. Aprillis anti sellele lisaks 1. Vaba Prantsusmaa diviis, mida oli tugevdatud Djibouti brigaadi ja 1. marsi-jalaväediviisiga (*1re division de marche d'infanterie*). 4. aprillil saatis kindral Juin kindral Clarkile¹⁶ memorandum, milles kavandas Monte Cassino vallutamise lähtudes Gariglianost ja üle Monte Maio.

11. mail 1944 alustasid 2. Maroko jalaväediviis ja 3. Aafrika jalaväediviis pealetungi ning vallutasid Monte Maio ja Castelforte. Seejärel ründas mägikorpus (4. Maroko mägikütidiviis ja tabori lahingugrupid) Aurunci mägede kaudu Petrella suunas. Esperia vallutati 17. mail. 3. Aafrika jalaväediviis tõrjus vaenlase jõulise vasturünnaku ja vallutas 22. mail Pico. Tee Rooma oli avatud. Sakslased loovutasid Monte Cassino ning 5. juunil 1944 sammusid kindralid Juin ja Clark Rooma Kapitooliumi künkale. Pärast Rooma vallutamist mõõdus Prantsuse ekspeditsioonikorpus 2. USA korpusest, hõivas 3. juulil Siena ja San Gimignano ning rühmitati 23. juulil Napolis ümber dessandiks Provence'i. 17. juunil 1944 vallutas de Lattre'i¹⁷ armee Elba saare.

¹⁶ Mark W. Clark (1896–1984), kindralleitnant, 1943–1944 USA 5. armee ülemjuhataja Itaalias. (*Tlk.*)

¹⁷ Jean de Lattre de Tassigny (1889–1952), kindral, sai 1952 postuumselt Prantsusmaa marssali tiitli. 1944–1945 Prantsuse 1. armee ülemjuhataja. 1948–1950 Lääne-Euroopa Liidu (WEU)

Goumier'd Itaalias

Maroko *goumier*'de 4. tabor võitles Sitsiilia kampaanias. Pärast maa-
bumist Licatas 14. juulil 1943 allutati see USA 7. armeele, mida juhtis
kindral George Patton. 4. tabori *goumier*'d anti 1943. a 27. juulil 1. USA
jalaväediviisi alluvusse ning nende vaprus märgiti ära 26. jalaväerüge-
mendi operatsiooniaktides. *Goumier*'de saabumisel hakkasid itaallased
end massiliselt vangi andma, samal ajal kui sakslased taganesid rinde-
lõikudest, kus neile teadaolevalt oli *goumier*'de üksusi. II maailmasõja
aegne Itaalia kampaania on võib-olla kõige kuulsam, aga samas ka kõige
vastuolulisem *goumier*'de ajaloos. Maroko 4. taborite lahingugrupp asus
Itaalia poole teele 1943. aasta novembris. Sellele järgnes 1944. aasta jaa-
nuaris 3. ning 1944. aasta aprillis ka 1. *goumier*'de lahingugrupp. Itaalias
sattusid liitlasväed ja sakslased viimaste Gustavi kaitseliinil pikaajalisse
patiseisu. 1944. aasta mais moodustasid kolm *goumier*'de lahingugruppi
mägikorpuse (*Corps de Montagne*) nime all kindral Juini Prantsuse eks-
peditsiooniväe avangardi ja ründasid läbi Aurunci mägede osana ope-
ratsioonist „Diadem“, mis oli omakorda osa Monte Cassino neljandast
ja viimasest lahingust. Siin tõestasid *goumier*'d oma väärtust kui kerge,
väga mobiilne mägikäitlikus, mis suutis lahingukorras ning ilma eriliste
logistiliste vajadusteta läbi murda kõige järsumate nõlvadega mägimaas-
tikul. Enamik sõjaväeanalüütikuid käsivad *goumier*'de manöövrit kui
otsustava tähtsusega võitu, mis avas tee Itaalia pealinna Rooma.¹⁸

USA 5. armee ülemjuhataja kindralleitnant Clark tunnustas nii
goumier'sid kui ka Maroko *tirailleur*'ide regulaarväe üksusi:

Hoolimata järjest tugevnevast vaenlase vastupanust murdis 2. Maroko
diviis Gustavi liinist läbi vähem kui kahe päevaga. Järgmised 48 tundi
oli prantslaste rindelõik kaitses. Eriti öösiti kihisesid mäed nugadega
relvastatud *goumier*'dest ning kogu kindral Juini vägi näitas tund tunni
järel niisugust agressiivsust, et sakslased ei suutnud vastu pidada.

vägede ülemjuhataja, 1950–1954 Prantsuse Indo-Hiina ülemkomissar ja Kaug-Ida vägede
ülemjuhataja. (Tlk.)

¹⁸ Vt Edward L. Bimberg, *The Moroccan Goums: Tribal Warriors in a Modern War* (Westport, CT: Greenwood Press, 1999).

Cerasola, San Giorgio, d'Oro mägi, Ausonia ja Esperia hõivati Itaalia lahingute ühe silmapaistvaima ja uljaima rünnakuga. [...] Selle soorituse eest, mis oli kogu Rooma peale liikumise eduks otsustava tähtsusega, jään ma alati kindral Juini ja tema suurepärase Prantsuse ekspeditsioonikorpusse tänulikuks imetlejaks.¹⁹

Itaalia kampaanias kaotasid *goumier*'d 3000 meest, sh 600 langenutena.

Goumier'de sõjalisi saavutusi Itaalias saatsid aga ka laialt levinud teated nende toime pandud sõjakuritegudest: „[...] erakordselt suur hulk marokolasi hukati – paljud ilma välikohtuta – nende poolt väidetavalt toime pandud mõrvade, vägistamiste ja marodeerimiste eest ajal, kui nad liikusid läbi Itaalia maapiirkondade. Prantsuse võimud üritasid probleemi maandada, tuues Itaaliasse hulga berberi naisi, kes teenisid tagalas „laagrisaatjatena“ eranditult *goumier*'de jaoks.“²⁰ Itaalia allikate järgi vägistasid *goumier*'d üle 7000 inimese, see massiline vägistamine sai hiljem nimega *marocchinate*. Nende ohvriks langesid naised, lapsed ja mehed, viimaste seas ka mõned preestrid. Frosinone provintsi Esperia kommuuni mees (sündik) teatas, et tema kommuuni 2500 elanikust vägistati 700 naist ja mõned surid selle tagajärjel. Oletatakse, et pärast sakslaste taganemist Põhja-Lazio ja Lõuna-Toscana vägistasid ja mõnikord ka tapsid *goumier*'d naisi ja noori mehi, sealhulgas partisanüksuste liikmeid.

Teisalt kommenteeris seda üks Briti ajakirjanik: „Goumidest on saanud legend, nali [...]. Ükski teade nende poolt toime pandud vägistamistest või teistest tegudest ei ole liiga ekstsentriline, et seda ei saaks esitada tõe pähe.“²¹

Prantsuse ekspeditsioonikorpus mõistis surma ja lasi vägistamiste või mõrvade eest maha lasta 15 sõdurit ning mõistis veel 54 sõjaväevanglasse sunnitööle. 2015. aastal otsustas Itaalia riik maksta nende sündmuste ohvritele kompensatsiooni.

¹⁹ Mark W. Clark, *Calculated Risk: The Memoirs of a Great Commanding General of WW II* (New York: Enigma Books, 2007).

²⁰ Bimberg, *ibid.*

²¹ Matthew Parker, *Monte Cassino: the story of the hardest-fought battle of World War Two* (London: Hachette, 2003).

Provence'ist Alsace'i 1944–1945

Operatsioonis „Anvil“, mis hiljem nimetati ümber operatsiooniks „Dragon“, osales kuude merekonvoisse rühmitatud 2000 laeva (neist 400 sõjalaeva), 1900 lennukit, kindralmajor Truscotti²² USA korpus, 1. Briti-USA langevarjurite diviis²³ ja kindral de Lattre'i armee „B“.

Olles põgenenud Riomi vanglast Clermont-Ferrandi lähedal, saabus de Lattre 20. detsembril 1943 Alžiiri. Ta määrati viivitamatult armee „B“ ülemjuhatajaks, millele allusid Prantsuse Põhja-Aafrikas dislotseerunud üksused: 1. ja 5. soomusdiviis ning 9. koloniaal-jalaväediviis. Alates 1944. aasta juulist tugevdati seda nelja Prantsuse Itaalia ekspeditsioonikorpuse diviisiga: 1. Vaba Prantsusmaa, 2. Maroko jalaväe-, 3. Alžeeria jalaväe- ning 4. Maroko mägikütidiviisiga.

14. juulil 1944 seadis de Lattre oma peakorteri Napolis sisse ja alustas ettevalmistusi dessandiks. USA 7. armee ülemjuhataja kindralleitnant Patchi²⁴ käsul maabus armee „B“ teises laines, kuid de Lattre suunas oma diviisid viivitamatult Touloni ja Marseille' peale, mis vabastati raskete lahingutega, kuid 20 päeva varem, kui ameeriklased olid seda plaaninud.

Ameeriklaste Languedoci vabastamise plaani ellu viies otsustas de Lattre lasta II armeekorpusel, mille juhtimine usaldati kindralleitnant Monsabertile,²⁵ forsseerida Rhône'i jõgi ja liikuda kiiresti edasi piki jõe läänekallast, et mitte raisata aega nagu ameeriklased, kes tulid piki oma-aegset Napoleoni teed²⁶. II korpus osales Lyoni vabastamisel 2. septembril; 12. septembril, pärast raskeid lahinguid Autuni lähedal, saavutati kontakt

²² Lucian K. Truscott (1895–1965), kindralmajor, oli 1944. aastal Itaalias ja Prantsusmaal USA VI korpuse juhataja. (Tlk.)

²³ Õieti 9000-meheline USA, Briti ja Kanada langevarjuüksustest koosnev lahingugrupp (*1st Airborne Task Force*), mis eksisteeris 1944. a juulist novembrini. (Tlk.)

²⁴ Alexander McCarrell Patch (1889–1945) oli 7. armee ülemjuhataja 1944. a märtsist 1945. a juunini. (Tlk.)

²⁵ Joseph de Monsabert (1887–1981) oli Tuneesia kampaania ajal Prantsuse XIX korpuse reservüksuste ülem. Itaalias juhtis 3. Alžeeria jalaväediviisi, mis vabastas Siena. 1945–1946 Prantsuse vägede juhataja Saksamaal. (Tlk.)

²⁶ *Route Napoléon* – tee Antibes'ist Vahemere rannikul Grenoble'ini, mida mööda Napoleon liikus koos oma veteranidega 1815. aastal pärast lahkumist pagendusest Elba saarel, et haarata uuesti võim („100 päeva“). (Tlk.)

Normandiast lähenevate liitlasvägede, ennekõike Prantsuse 2. soomusdiviisiga. Béthouarti²⁷ I armeekorpus liikus edasi Briançonist piki Šveitsi piiri. 19. septembril 1944 nimetati armee „B“ ümber Prantsuse 1. armeeks ja allutati 6. armeedegrupile, mille ülemjuhataja oli kindral Devers.²⁸ Kuid tankimiseks ja varude täiendamiseks peatati armee Moselotte'i – Le Thillot' – Ronchampi joonel.

Kaks kuud liikus Monsaberti II armeekorpus Vosgeesides aeglaselt edasi; de Lattre saatis Béthouarti I armeekorpuse edasi alles 11. novembril: 5. soomusdiviis ja 2. Maroko jalaväediviis vabastasid Héricourti ja Montbéliardi ning olid esimesed üksused, kes jõudsid Rosenau juures Reini äärde. See oli 19. novembril, neli päeva varem kui Leclerci 2. soomusdiviis Strasbourgis. Sakslased jätsid 28. novembril maha Belforti, kuid Himmleri juhitud kaitse Colmari kotis püsis. Mustanahalised sõdurid ja magriblased, kes kannatasid külma käes ja olid pidevatest operatsioonidest väsinud, asendati järk-järgult FFI üksustega²⁹ (117 000 endist vastupanuliikumise võitlejat ja motiveeritud vabatahtlikku). 1. armee sõdurite seas tekitas aga teatud pahameelt asjaolu, et Prantsuse emamaal ei viidud läbi mobilisatsiooni.

16. detsembril 1944 andis kindral Dwight D. Eisenhower käsu evakueerida Alsace'i tasandik, sest seda ohustas Saksa pealetung Ardennides. Kindral de Gaulle, keda toetas Churchill, vaidlustas Eisenhoweri käsu ning käskis 1. armeel Strasbourgi kaitsta. Lahing kestis kuni 18. jaanuarini 1945, kui 1. armeele anti lisaks USA XXI korpus ja USA 12. motoriseeritud diviis. 20. jaanuaril algas lahing Colmari vabastamiseks, mis

²⁷ Antoine Béthouart (1889–1982), kindral. 1942 oli Prantsuse Casablanca diviisi ülem Marokos, toetas liitlasi 1942. a novembris. 1942–1943 Prantsuse sõjaväelise missiooni ülem USA-s, aprillist augustini 1944 rahvusliku kaitsekomitee staabiülem. 1944–1945 I armeekorpuse ülem. Pärast sõda Prantsuse okupatsioonivägede ülem Austrias ja seejärel 1946–1950 Austria Prantsuse okupatsioonitsooni ülemkomissar. (Tlk.)

²⁸ Jacob L. Devers (1887–1979), armeekindral. 1944–1945 6. armeedegrupi ülemjuhataja, seejärel USA maaväe ülemjuhataja. 6. armeedegrupp oli kõrgem väejuhatust, millele allus USA 7. armee, Prantsuse 1. armee ja Prantsuse Alpide armeegrupp. (Tlk.)

²⁹ FFI. – Prantsuse siseväed (*Forces Françaises de l'Intérieur*) – enamasti kergejalaväeüksused, mis formeeriti vabastatud aladel endistest vastupanuliikumise võitlejatest ja vabatahtlikest ning keda rakendati rahulikumatel rindelõikudes Vaba Prantsusmaa regulaarüksuste toetusüksusena. Järk-järgult lõimiti osa neist regulaarväega, mis lubas Prantsusmaal sõja lõpuks taastada üle miljonilise armee. (Tlk.)

kulmineerus 2. veebruaril linna hõivamisega Prantsuse-USA vägede poolt ning Alsace'i täieliku vabastamisega 7. veebruaril.

2. soomusdiviis

See diviis on ajaloos isegi rohkem tuntud kui 1. armee. 2. soomusdiviis loodi 26. augustil 1943 mitme üksuse liitmisel. See asutati Marokos Témara metsas Rabatist lõunas kolmest Vaba Prantsusmaa väeüksusest ning kaks kolmandikku selle varustusest tuli Aafrika armee ladudest. Formeeritud ja välja õpetatud üksus viidi üle Suurbritanniasse ning see maabus 30. juulil 1944 Normandias Utah' maabumisalal kindral George Pattoni 3. USA armee alluvuses. Diviis osales Pariisi vabastamisel ja rasketes lahingutes Dompaigne'i all, hõivas Strasbourgi ning osales nelja nädala vältel Alsace'i vabastamisel, enne kui rakendati Royani koti vastu Prantsuse läänerannikul, kust seejärel suunati Saksamaale Berchtesgadenisse, kuhu jõudis samal ajal ameeriklastega. Diviis kaotas 4987 meest langenute, haavatute ja teadmata kadunutena.

Hoolimata Aafrika armee suurest panusest ei olnud ta suhted Vaba Prantsusmaa vägedega alati kõige koostööaltimad. Aafrika armee sõdurid marssisid Tunise paraadil brittide rivis, kaklesid Vaba Prantsusmaa võitluskaaslastega, hiljem keeldusid allumast kindral de Lattre'i käskudele jm. 2. soomusdiviis suunati Royani ja 1. Vaba Prantsusmaa diviis (2. jalaväe marsidiviis) Lõuna-Alpidesse.

Reini äärest Doonau kallastele 1945

Strasbourgist põhja poole liikudes ületas II armeekorpus enne Siegfriedi liini Moderi ja Lauteri jõe ning jõudis Speyerini Reini ääres. 29. märtsil 1945 andis kindral Devers Prantsuse 1. armeele käsu ületada Rein. Prantsuse avangard forsseeris Speyeri ja Germerscheini juures uljalt Reini hoolimata raske pioneeritehnika puudumisest ning jõudis Karlsruhesse. De Lattre vältis frontaalrännakut Stuttgardile ning liikus linna peale üle Schwarzwaldi ja Schwäbische Albi.

Freudenstadt vallutati 17. aprillil, Tübingen ja Reutlingen 22. aprillil, Stuttgart 21. aprillil ja Ulm 22. aprillil. Kehli vallutamine 9. koloniaaljalaväediviisi poolt võimaldas Béthouarti I korpusel liikuda lõunasse. Schwarzwaldis sisse piiratud SS-i XVIII armeekorpus üritas 25. aprillil läbi murda, kuid suur osa sellest alistus. 6. mail ühinesid 2. Maroko jalaväediviisi ja 1. soomusdiviisi St. Antoni juures. 1. armee oli alates 15. augustist 1944 langenutena kaotanud umbes 14 000 meest. Stuttgartis võeti vangi 28 000 sakslast, Ulmis 18 000 ja Schwarzwaldis veel 15 000.

Saksa 19. ja 24. armee kapituleerusid vastavalt Garmisch-Partenkircheni ja Innsbrucki all. Kindralfeldmarssal Albert Kesserling, Saksa läänerinde vägede ülemjuhataja, kapituleerus Austrias Saalfeldenis, mitte kaugel Berchtesgadenist Saksamaal. Saksamaa kapituleerumine lääne- rindel kirjutati alla Reimsis 7. mail 1945 kindral Sevezi³⁰ juuresolekul ja 8. mail Berliinis, kus kindral de Lattre oli üks neljast võitjast.

Kokkuvõtteks:

Aafrika armee Prantsuse avalikkuses

Hoolimata tähtsast osast, mida Aafrika armee sõdurid mängisid mõlemas maailmasõjas, ei tunnustanud Prantsuse võimud neid kuigivõrd ning veel enam, seda ei teinud ka prantsuse rahvas. See ei tähenda, et sõjavägi ise oleks unustanud Aafrika armee osalemise nendes sõdades, kuid tema mälestuse puudumine avalikus sfääris on kooskõlas Aafrika armee elimineerimisega Prantsuse kollektiivsest ajaloolisest mälust. Alates II maailmasõja lõpust tähistatakse Prantsusmaa ajaloo tähtsündmustena nii D-päeva kui ka Pariisi vabastamist 1944. aastal, kuid kuidas on Korsika ja Provence'i vabastamisega, milles Põhja-Aafrika sõduritel oli otsustav roll? Võime leida suure hulga nii Prantsuse kui ka välismaa filme mõlemast maailmasõjast, milles nende üksuste kujutamise puudumine on rohkem kui silmatorkav. Nii Aafrika armee – tähelepanevana erandiga Prantsuse

³⁰ François Sevez (1891–1948), kindralleitnant. Oli 1943. aastal Prantsuse Itaalia ekspeditsioonikorpusse ülem ning 1943–1944 4. Maroko mägikütidiviisi ülem. 1944–1945 rahvusliku kaitsekomitee staabiülema asetäitja. (*Tlk.*)

Võõrleegioni puutuvas – kui ka koloniaalarmee nähtamatus on viinud nende kohalolekuni mõnel *vintage*-propaganda- ja värbamisplakatil, mis on nende ajaloo mõneti kitsistanud ega ole asjassepuutuv.

Viimastel aastatel on olukord muutumas. Saharast lõuna poolt ja Põhja-Aafrikast pärit inimeste kogukonnad Prantsusmaal, LICRA (*Ligue contre le Racisme*, Rassismivastane Liiga) on propageerimas nende üksuste tähtsuse tunnustamist nii sümboolses kui ka poliitilises tähenduses. Ka filmitööstuses on tehtud katseid, film „Indigenes“³¹ neist võib-olla tähtsaima näitena. Jõupingutused, mis on tehtud nende üksuste olulisuse tunnustamiseks, on aga ka taaselustanud mälestuse nende toime pandud kuritegudest II maailmasõja ajal Euroopa sõjatandril.

Ometi näib, et Aafrika armee mälestus jääb suuresti andamit maksuma mälestusele Prantsuse armeest endast. Suurel osal prantslastest näib olevat valikuline mälu II maailmasõtta puutuvas ning sisserändaja taustaga Prantsusmaa elanikud on selles vallas konstrueerimas alternatiivset diskursust. Aafrika armee koos koloniaalarmeega on sõjaajaloolaste ja koloniaalimpeeriumi-ajaloolaste uurimisvaldkond, kuid selle kohalolek avalikus sfääris jääb piiratuks ja juhuslikuks, ilmnedes mõne uue raamatu, filmi või näitusega seoses.

Inglise keelest tõlkinud Toomas Hiio

³¹ <https://www.festival-cannes.com/en/films/indigenes>, 23. november 2019.